

Annona Nova

2012

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Annona Nova

2012

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2013

Szakmai lektorok:

Bagi Zsolt
Dóla Mónika
Halmi Tamás
Jankovits László
Milbacher Róbert
Orbán Jolán
Pap Balázs
Pete Krisztián
Szolláth Dávid
Takáts József

A kiadvány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0029 Tudományos képzés
műhelyeinek támogatása a Pécsi Tudományegyetemen nevére pályázat
keretében jelent meg.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

SZÉCHENYI TERV

Felelős kiadó:
Bagi Zsolt

Szerkesztők:
Ágoston Zoltán, Görföl Balázs, Mohácsi Balázs, Németh Dániel,
Schelhammer Zsófi, Szolláth Dávid

Borítóterv:
Zsupos Norbert
A borító Gerhard Richter *Eule* című festménye részletének
felhasználásával készült.

Tördelés:
Kiss Tibor Noé

ISSN: 2061-4926
© A szerzők, 2013
© A szerkesztők, 2013
Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

Görföl Balázs: Előszó	7
Schelhammer Zsófi: „Szilágyi Mihály Hagymási kezét elcsapá bokában”. Egy XVI. századi história szerkezeti kérdéseiről	11
Etlinger Mihály: Bogáti Fazakas Miklós zsoltárparafrázisai és a gyülekezeti hagyomány	23
Jaksa Csaba: A tragikum és a <i>Rozgonyiné</i> . A ballada műfaji kérdései	35
Bozsoki Petra: Átrajzolt balladahősök. Arany-balladák újraolvasása Zichy Mihály illusztrációinak tükrében	45
Kiss Georgina: Objektivitás és versfotográfia. Szöveg és kép viszonya Szabó T. Anna első köteteiben	55
Mohácsi Balázs: Egy kötetnyi versszak. Krusovszky Dénes <i>Elromlani milyen</i> című kötetéről – egy szöveghely apropóján	67
Vilmos Eszter: „Nyálás, nyúlós azúr”. A lírafordítás modern hagyományai magyar Részeg hajó-fordítások tükrében	79
Branczeiz Anna: Hungarológiai széljegyzetek az <i>Erőltetett menet</i> egyik angol nyelvű fordításának margójára	93
Szakál Kata: „Pinokkió mi vagyunk!”. Carlo Collodi regényétől a XXI. századi képregényig	103
Venczeli József: Az implicit és explicit performatív mondatok jelentésazonosságáról	113
Bárdos Dániel: A reprezentációk memetikai megközelítésének védelmében	123
Kovács László: A sartre-i reflexió (<i>Az ego transzcendenciája és A lét és a semmi</i> alapján)	137

„Szilágyi Mihály Hajmási kezét elcsapá bokában”

Egy XVI. századi história szerkezeti kérdései

Szilágyi Mihály és Hajmási László históriája bizonyos tekintetben egyedülálló a régi magyar irodalomban; jelen dolgozatban problematikusságának legérdekesebb kérdéseit igyekszem felvázolni. Mivel az ismert változatokban található címek eltérnek egymástól, a műnek egységes szakirodalmi címe nincs – Szilády Áron például a *Régi Magyar Költők Tára* hatodik kötetében¹ *Szilágyi Mihály és Hajmási László históriájaként* utal rá, a repertórium² pedig *Szilágyi és Hajmási históriáját* említi. Egyelőre a költő kiléte is kérdéses, mivel nem nevezte meg magát a kolofonban, a versnek nincs akrosztichonja, és egyik kötetben sincs utalás arra, ki is lehetett. Habár a szakirodalom elnevezte Szendrei Névtelennek, talán tanácsosabb lenne ismeretlen szerzőként utalni rá.

A história tartalma, forrásai

A história rövid tartalma: a török császár lánya kiment apja tömlőcéből két vitézt azzal a feltétellel, hogy őt is magukkal viszik a házukba. Együtt menekülnek el, majd megütköznek az őket üldöző török vitézekkel és legyőzik azokat. Magyarországra érve Hajmási meg akar vívni a lányért, aki inkább magát veszejtené el, mintsem a vitézeket. A párbajban Szilágyi levágja Hajmási kezét csuklóban („bokában”), aki ezután jámboran megemlékezik feleségéről, két kisleányról, és átengedi a lányt, aki hozzámegy Szilágyihoz.

¹ *Régi magyar költők tára VII: XVI. századbeli magyar költők művei*, közléteszi: SZILÁDY Áron, MTA, Bp., 1912, 169.

² <http://rpha.elte.hu/rpha/> – utolsó letöltés: 2013. 01. 25.

A história megtalálható a *Vasady-kódex*ben (XVII. sz.),³ a *Csoma-kódex*ben (1638),⁴ a *Kárász-töredék*ben (1628–1875),⁵ és a *Kopácsi-énekeskönyv*ben (1822–1825).⁶ Legkorábról fennmaradt forrását, a *Vasady-kódex*et ma már csak Dézsi Lajos másolatából ismerjük. Mikor ez a másolat készült, a kódex még a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumé volt, azóta sajnos a második világháborúban megsemmisült. Valószínűleg annak az ötvennégy ládának valamelyikében lehetett, amelyeket a Dunántúlra szállítottak, és 1945. március 29-én a zalaegerszegi állomáson egy bombatámadást követően elégettek.⁷ A másolat jelenleg Szegeden, az SZTE Klebelsberg Könyvtárában található. A kézirat több részre bontható, az elsőben prózai szövegek, például Vergiliusfordítások, a következő egy lapon későbbi bejegyzések, a második részben XVI. századi vallásos énekek és néhány világi ének szerepel. A Szilágyi-história természetesen a második részben található. Kódexbeli címe jelentősen eltér az általában emlegetett változatoktól: *Cantio pulchra De szilági mihalirul et hagimasi laszlorol* felirattal kezdődik. A cím arra enged következtetni, hogy a másoló nem volt nagyon jártas a latin nyelvben, hiszen akkor nem ragozta volna kétszer a neveket, a latin *de* előljáró és a magyar *-ról* rag felhasználásával. A kódexről Dézsi Lajos írt részletes tanulmányt.⁸

A *Csoma-kódex* a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában található jelenleg. Erről is készült másolat Jankovich Miklós jóvoltából, ez most a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában van; a másolt változat valamivel bővebb, mint a ma ismert eredeti. A kódex két számozatlan és százhuszonkét számozott levelet tartalmaz, összesen tizenöt éneket.

A *Kárász-töredék* egy mind a mai napig ismeretlen énekeskönyvnek mindössze két levelét tartalmazza. Nevét onnan kapta, hogy Varga János a Kárász család iratai között találta meg az Országos Levéltár családi anyagainak átvizsgálásakor 1958 körül.⁹ Szilágyi

³ STOLL Béla: *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Balassi, Bp., 2002. (<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-keziratos/index.html>) – utolsó letöltés: 2013. 01. 25.

⁴ STOLL: I. m.

⁵ STOLL: I. m.

⁶ STOLL: I. m.

⁷ Székely Nemzeti Múzeum szócikk, in: *Magyar Néprajzi Lexikon*, Akadémiai, Bp., 1982. (<http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-1601.html>) – utolsó letöltés: 2013. 01. 25.

⁸ DÉZSI Lajos: „Régi magyar verseskönyvek ismertetése II.”, *ItK*, 1913/1, 14–27.

⁹ VARGA János: „A 'Szilágyi és Hajmási' históriás ének harmadik változatának töredéke”, *ItK*, 1958/4, 526–529.

és Hajmási történetén kívül csupán két másik szöveget tartalmaz, mindkettő *Cantio allia* címen van bejegyezve; a közvetlenül a Szilágyi-história után található *Christus ki vagy nap és vilagh* kezdősorú vers szövege teljes, az ezt követő *Miként egiptusban egy Pellikan madar* kezdősorú írás sajnos újfent töredékes.

A *Kopácsi-énekeskönyv*ben szereplő verseket Csöbrös István írta le 1822–1825 között, katonáskodása idején, Olaszországban. A kézirat mára alaposan megcsonkult (eredetileg százötvenhat teleírt oldala volt, amiből mostanra csak száztizennyolc maradt), hatvan verset tartalmaz, ebből öt töredékes; azt, hogy ki téphette ki az elveszett oldalakat, nem lehet pontosan tudni. Teljes formájában Kátóna Imre és Lábadi Károly tették közzé 1993-ban, kiadásukról Küllös Imola írt 1994-ben.¹⁰

Tizenhét strófa hiánya, rossz sorrendje

A história legérdekesebb kérdése és egyben legzavaróbb része a *Vasady-kódex*ben található: tizenhét strófáról, egészen pontosan ötvenegy sorról van szó, amely egyedül itt szerepel mint Szilágyi visszaemlékezése otthonára és bűneire, imádkozása Istenhez. Azt biztosan tudjuk, hogy a *Csoma-kódex*ben nincsenek meg ezek a strófák, mivel a szöveg a kérdéses hely után szakad meg. A *Kárász-töredékről* nem lehet ilyen biztosan nyilatkozni, mivel az sokkal későbbi szövegrésznél kezdődik, a *Kopácsi-énekeskönyv* viszont szintén bizonyíthatóan nem közli ezt a részt, így erről a témáról különböző elképzelések vannak az eddig e tárgykörben vizsgálandóknak.

Dézsi Lajos véleménye az, hogy későbbi betoldás lehet, mert-hogy „valamelyik másoló így akart vallásos színezetet adni az elbeszélésnek, melynek Csoma-kódexbeli szerkezete (az ellaposító betoldás elmaradása miatt) költőibbnek mondható.”¹¹ Honti János vitatkozik ezzel, szerinte „a Csoma-kódex vagy az ennek alapul szolgáló szöveg jobbízlésű másolója hagyhatta csak el ezt a részt és tette ezáltal élvezhetőbbé a költeményt...”¹² Látható, hogy mind-

¹⁰ KÜLLÖS Imola: „Egy szép dologrul én emlékezem...” Csöbrös István kopácsi énekeskönyve”, *ItK*, 1994/5-6, 795-798.

¹¹ *Régi Magyar Költők Tára, XVI. századbeli magyar költők művei*, Hatodik kötet, 1560–1566. Közzéteszi: SZILÁDY Áron, MTA, Bp., 1912, 370-382. (Dézsi Lajos jegyzetei)

¹² HONTI János: „A Szilágyi és Hajmási monda szövegtörténete” *ItK*, 1930/3, 304-321, 309.

ketten a *Csoma-kódex* változatát tartják jobbnak, fontos eltérés azonban, hogy Dézsi ezt is tartja az eredetinek, míg Honti csak egy szerkesztett – jöllehet jól megszerkesztett – változatnak tekinti.

Szabó Z. László további érvekkel támogatja meg Hontit: „a »betoldás« nem viseli magán az önálló vallásos ének jellegét; minden sora Szilágyira vonatkozik, ha meglehetősen nagy általánosságban is.”¹³ Tartalmilag is indokolja véleményét: logikusan érvel amellett, miért kellett eredetileg is szerepelnie a hosszú monológnak a történetben. Szerinte ugyanis nem „valószínű, hogy a leány Szilágyinak erre a néhány szavára ment volna hozzá és szeretett volna belé; előbb talán meg kellett részletesebben ismernie az ifjú sorsát – ez meg éppen Szilágyi énekében van benne. Az előző, 12. sor ezt mondja: »Kobza kezében, keserves nótát azon veri vala.« Ez a nóta csak két sorból állana? S hogy ezt a rövid lélegzetű nótát előadja, mindjárt kobozkíséret kell hozzá? Itt valószínűleg egy hosszabb terjedelmű dalnak kellett következnie.”¹⁴ Ennél jobban én sem szeretném, és nem is tudnám megindokolni a választ. Ezenkívül Szabó Z. szerint az is Honti álláspontját erősíti, hogy a *Vasady-kódex* túlnyomórészt vallásos tartalmú szövegek gyűjteménye, véleményem szerint azonban ez az érv inkább Dézsi malmára hajtja a vizet. A betoldás-elméletet ugyanis alátámaszthatná az a feltételezés, hogy a vallásos rész beiktatására a történelem a kódexbe történő bekerülése miatt volt szükség, azonban ez semmi esetre sem lehet érv amellett, hogy a kódex vallásossága miatt maradt ki egy másik forrásból.

Mielőtt kifejténém további elgondolásaimat az eddig elhangzottak mellett, meg kell említenem még egy eshetőséget a hiány megmagyarázására: lehetséges, hogy véletlenül maradt ki a másolásból ez a rész, számomra pedig sokkal tetszetősebb megoldásnak tűnik a véletlen gondolata, mint az emberi szándékosságé. Ha ezek a strófák egy verso és egy recto oldalra kerültek a másolásra használt szövegben, akkor Vadai István *A Balassa-kódex szerkezete – Mézeskenyér és papírrepülő* című tanulmányából okulva,¹⁵ máris biztosabb lábakon álló megoldáshoz jutunk: elképzelhető ugyanis, hogy a

¹³ SZABÓ Z. László: „A Szilágyi és Hajmási monda és tótnyelvű fordítása”, *ItK*, 1936/4, 419-430, 420.

¹⁴ SZABÓ Z.: i. m., 421.

¹⁵ VADAI István: „A Balassa-kódex szerkezete – Mézeskenyér és papírrepülő.”, *Hungarológiai Közlemények*, Újvidék, 2005/1, 13-23.

másoló kettőt lapozott egyszerre, és így éppen kihagyta ezt a részt. Mivel szolgálai másolóról van szó, nem valószínű, hogy megkérdőjelezte volna a sorrend helyességét, illetve az őrszó,¹⁶ és az ívjelzés¹⁷ kérdése sem jelent megdönthetetlen érvet, hiszen nem szerepelnek minden fennmaradt kódex és gyülekezeti énekeskönyv minden egyes lapján, különösen nem a *Vasady-kódex*ben, ahol több helyen is hiányzik az őrszó. Mindenesetre az egyértelmű, hogy mindenképpen a Vasady-változat tűnik az eredetibbnek – a fent felsorolt érveken felül az a tény is emellett szól, hogy ennek a szövege kevésbé látszik romlottnak.

Bármilyen legyen is az igazság, tény, hogy egyik tanulmány szerző sem tér ki részletesen az engem különösen érdeklő másik problémára, a strófák sorrendjének összekeveredésére. Megjegyzik, hogy ehhez kétség sem férhet, megdönthetetlen érvekkel támasztják alá, és természetesen igazuk is van: a história 5. strófája után valóban a 9–25.-nek kellene következnie, utána a 6–8.-nak, és csak ezután a 26–50.-nek. A 23. és 24. versszakok cseréjével is egyetértek, a szövegnek valóban így lenne értelme, több minden is emellett szól. Ha a 25. strófa után következne a 6., akkor így nézne ki a szöveg ezen része:

*„25. Hogy elvégezé Szilágyi Mihály ez szép beszédötket,
Keserves szívvel nagy óhajttással törölgeti szömét,
Sok könyhullási megvizesejték az ű keszkenőjét.*

*6. Azért akkoron császár leánya kikönyöklött vala,
Palota ablakáról ő ohajtását leány hallja vala,
Ű termetire az Szilágyinak fölgörjedett vala.”*

Ezen a ponton megjegyzendő, hogy a hatodik strófánál a *Vasady-kódex* változatát tartom a legmegfelelőbbnek, ebben ugyanis így szerepel az utolsó sor: „w természetin az Szilaginak föl goriedot uala”. Márpedig hihetőbbnek tűnik, hogy valaki egy másik ember természetére gerjedjen fel, főleg ha beillesztjük ide a kérdéses részt, amelyből meg is ismerheti kissé Szilágyiét a lány. A mindkét strófában megjelenő *óhajtas* szó is mutatja, hogy egymás után kellene kö-

¹⁶ A lap alján a következő oldal első szava, mely segítette a lapok helyes sorrendben történő összefűzését.

¹⁷ A mai értelemben vett lapszámozást kell érteni alatta.

vetkezniük, ráadásul a két versszak, melyeket a monológ szétszakít még világosabban mutatja a helyes sorrendet:

*„8. Te vitéz úrfi! ha fölfogadnád te igaz hitödre,
Hogy el-kivinnél Magyarországbán, te lakófoldedben,
És feleségül magadnak vennél, én felelnék erre!*

*26. Tégöd rövidnap kimentenélek atyám tömlöcéből,
Valahogy lenne, kimentenélek az tömlöc kénjából,
Csak hogy fogadd föl, vitéz, énnéköm te igaz hitödre.”*

Ezzel tehát egyáltalán nem szeretnék vitatkozni, csupán arra mutatnék rá, hogy eddig senki sem próbált magyarázatot találni a mi-értre. Pedig van egy, a fentebbi elképzeléseknél elfogadhatóbbnak látszó és jelen esetben még tetszetősebb lehetőség is, amely ráadásul egyszerre oldhatja meg mindkét felvetődő problémát. Megmagyarázhatja, miért hiányzik némely forrásból ez a tizenhét strófa, és talán azt is, hogy miért vannak rossz helyen az egyetlen kódexben, ahol fellelhetők.

Véleményem szerint a szöveg létezett nyomtatott formában is. Több érv is szól emellett, ezekhez tartozik például a történet gyakori felbukkanása monda formájában. A *Magyar Néprajzi Lexikon* szerint: „A monda alapképlete, amely szerint a rabszabadító fejedelemlány a kiszabadítottakhoz szegődve azok körében talál férjet és új otthont, a középkor második felében Európa nyugati és déli népeinél rendkívül elterjedt.”¹⁸ Elég valószínűtlen, hogy egy ennyire népszerű témát csupán kézíratos formában terjesszenek abban a korban, amikor a nyomtatás már általános gyakorlatnak nevezhető, ráadásul a forrásokban szereplő többi szöveg vizsgálatánál is szembeszökő, hogy legnagyobb részük létezik nyomtatott változatban is.

Kezdjük az első kérdéssel, tehát a strófák hiányával. A nyomtatás feltételezése Vadai István ötletéhez hasonló, kézenfekvő magyarázatot kínál: ha a história, amint feltételezhető, nyomtatott változatban is létezett, akkor ez a tizenhét strófa könnyedén kerülhetett egy ívfüzetre egy nyolcadrét hajtású nyomtatványban (négy, esetenként négy és fél strófát feltételezve egy oldalon), amely kisza-

¹⁸ Szilágyi és Hagymási (Hajmási) szócikk, in: *Magyar Néprajzi Lexikon*, Akadémiai, Bp., 1982. (<http://mek.niif.hu/02100/02115/html/5-76.html>) – utolsó letöltés: 2013. 01. 25.

kadhatott a fűzés után, vagy elkallódhatott bármikor később, és ily módon a szöveg kerülhetett immár csonkán egy másoló kezébe. Olyan ez, mintha egy nem spirálos füzetből kitépnénk a középső lapokat: azokon voltak a strófák, így elvesztek, ha kiszakadt az az ív. Még ha a másolónak fel is tűnt, hogy nem sorrendben követik egymást az ívjelzések, nem valószínű, hogy túlzott jelentőséget tulajdonított volna ennek, mint ahogy az sem biztos, hogy volt egyáltalán ívjelzés. A szöveget természetesen nyomtathatták negyedréti hajtású kötetbe is, annál is inkább, mivel „a magyar nyelvű énekeskönyvek 1561-ig nyolcadréti, utána a XVII. század elejéig negyedréti, később pedig egy ideig tizenkettéréti alakban hagyták el a sajtót.”¹⁹ A negyedréti méretű, ismert gyűjtemények tükrében ekkor valószínűleg egy lapra, egy verso és egy recto oldalra került a problémás tizenhét strófa, egy lap pedig még könnyebben kiszakadhat egy könyvből. A történet mindkét esetben teljesen összesimul, így hát a másolónak indoka sem volt, hogy azt feltételezze, hiányzik innen valami.

Ezekon a lehetőségeken kívül esetleg még az is elképzelhető, hogy hallás után íródott le valamelyik változat – itt elsősorban a *Csoma-kódex* által használt forrásra gondolok, ugyanis ez is lehetséges magyarázat arra, miért hiányzik ebből ez a tizenhét strófa. Ha emlékezetből írták le, akkor nem nehéz elképzelni, hogy elfelejtette ezt a részt a lejegyző, hiszen szoroson nem kapcsolódik a történethez, sokkal egyszerűbb csak az izgalmasabb, mesésebb részeket megjegyezni, és aztán felelevenítve leírni, mint ezt a hosszú imádásos részt, amely valóban nem tartozik túlzott mértékben az eseményekhez, még akkor sem, ha feltételezzük, hogy a megfelelő helyen hangzott el. Hasonló helyzetet láthatunk a *Pajkos ének*²⁰ szövegében is, amely esetében még egyértelműbben látszanak a szóbeliség nyomai, esetleg ebben az esetben is azt írta le a lejegyző, amire emlékezett, és a Szilágyinál is, csak épp szerencsénkre ez utóbbiban ésszerűbb, követhetőbb lett a végeredmény.

A második problémára, a strófák elkeveredésének kérdésére is vannak magyarázatok: elképzelhető, hogy rosszul számozták be az ívfüzeteket, és ezért rosszul kötötték be, de az is feltételezhető, hogy rosszul nyomtatták ki a szöveget az ívre, így amikor összehajtogat-

¹⁹ BORSA Gedeon: *A régi nyomtatóanyagok mérete.* (http://mek.niif.hu/03300/03301/html/bgkvti_4/bgki0414.htm) – utolsó letöltés: 2013. 01. 25.

²⁰ Pajkos ének, in: *Pajkos énekek* (szerk. STOLL Béla), Szépirodalmi, Bp., 1984.

ták, elkeveredtek a strófák. A lapok is követhették egymást rossz sorrendben, ha egy nem annyira hozzáértő szedő felügyelte a kilövést, vagyis az ívek elrendezését úgy, hogy „azok egymásba illesztése után az oldalak lapozáskor egymás után következzenek”.²¹

Visszatérve a jelen vizsgálatra, elsőre talán a kiszakadt ívfűzet, vagy lap rossz helyre visszaillesztése, vagy a jól kinyomtatott ív rosszul való hajtogatása is lehetséges megoldásnak tűnhet, jelenleg azonban nem vagyok biztos ennek a feltételezésnek a helyességében. Eddigi kísérleteim során, hogy rekonstruáljam, hogyan is nézhetett ki az eredeti ívfűzet, és ebből hogyan keveredhettek el a strófák, arra jutottam, hogy ahhoz, hogy beigazolódjék a feltételezés, amely szerint rossz helyre lett behajtogatva ez a tizenhét strófa, arra lenne szükség, hogy oldalhiány legyen az 5. és 6. illetve a 8. és 26. strófák között, hozzátéve, hogy a 6.-7.-8. strófáknak természetesen egy oldalra kell kerülniük. Ez azt jelenti, hogy amíg akár az 5. és 6. strófa egy lapon (tehát egy verso és egy recto oldalon) szerepel, akár a 8. és 26. ugyanígy, addig nem látom lehetségesnek a problémás strófák helyreillesztését. Vizsgálatom során eddig csupán egy megoldás jutott eszembe: ez az a helyzet lenne, ha az 5. strófa egy verso oldalon, így a 6.-7.-8.-ak egy rectón szereplnének, majd a következő verso oldal üresen maradna, és az azután jövő recto oldalra kerülnének a 26.-27. stb. strófák. Ebben az esetben mind a hajtogatás, mind a lapkiesés tökéletes megoldást nyerne, és működne az elmélet mindegyik esetben. Táblázatszerűen szemléltetve körülbelül ilyen elosztású lapokra lenne szükség, kiegészítve az írást nem tartalmazó oldallal. (Az első oszlop az oldalak beosztását jelöli, a sorok pedig azt, hogy mennyi strófa jutna egy oldalra, és milyen elrendezésben. A szöveg a valószínűsíthetően eredeti strófasorrendben így nézne ki [meghagyva a most ismert számozást]):

²¹ Nyomdatörténeti barangolások. (<http://w3.impulzus.com/archivum/cikk/1629/>) – utolsó letöltés: 2013. 01. 25.

1v	cím	1	2	3	4	5
2r	9	10	11	12		
2v	13	14	15	16		
3r	17	18	19	20		
3v	21	22	23	24	25	
4r	6	7	8			
4v						
5r	26	27	28	29	30	
5v	31	32	33	34		
6r	35	36	37	38		
6v	39	40	41	42		
7r	43	44	45			
7v	46	47	48	49	50	

Ilyen üres lapot funkció nélkül azonban alig találni az ismert korpuszban, ezért ezt a megoldást nem tartom kellően meggyőzőnek. Megoldható a probléma azonban egy kevésbé tetszetős, de némi-képp talán stabilabb lábakon álló elképzeléssel, amennyiben újra visszanyúlunk a szóbeliséghez. Lehetséges ugyanis jobb emlékezetű lejegyzőt feltételezni, mint a fentebbi esetben, aki meg tudta ugyan jegyezni ezt a hosszú, a szövegből kissé kiugró részt is, ám rossz helyen. Emlékezetében bízva leírta a históriát, csakhogy rossz sorrendben követték egymást a strófák, és később aztán így öröklődött tovább.

A *Vasady-kódex* problematikája

Annak ellenére, hogy – amint fentebb láthattuk – a vers rendelkezhetett nyomtatott változattal, az is elképzelhető, hogy a strófák elkeveredése kérdésének megoldása ennél sokkal egyszerűbb. A *Vasady-kódex*nek ugyanis nem ez az egyetlen problematikus szövege, sőt, elmondható, hogy a kódex nagy része rontott szöveget tartalmaz: szinte nincs olyan bejegyzés, amely ne volna töredékes vagy eltérő a más változatokban megtalálható verzióktól. Meggyőződésem, hogy a hiba mindenképpen ebben a kódexben van, mivel sokkal valószínűbb, hogy ebben az egy forrásban vannak rosszabb változatú írások, minthogy négy-öt másikban, ráadásul az általános eltérés a legtöbb esetben többletet, plusz strófákat jelent. A 85a–86a jelzetű lapokon például egy Miatyánk-ének található, amely Szegedi Gergely

1569-es énekeskönyvében csak tíz strófából áll, az itt látható tizeneggyel szemben, mivel (Dézsi szerint) vagy elhagyta valaki azt az egy versszakot, vagy esetleg később írta hozzá. Szintén Dézsi jegyzi meg azt is, hogy a 37–38. levél között egy levél hiányzik, az 50. és 51. levél között is ki van szakítva egy, illetve hogy a lapok hibásan vannak kötve a 71b lap után. Szerinte itt a 79., 73–78., 72., 80. lapoknak kellene következniük, ebben a sorrendben.²² Elképzelhető és érdemes belegondolni, hogy talán nem az az oka az elkeveredésnek, mert az ívfüzetet rosszul hajtogatták vagy rosszul nyomtatták, hanem egyszerűen maga a kódex hibás és rontott munka. Mivel az eredeti megsemmisült, Dézsi pedig nem szóról szóra másolta le, nem közölt belőle minden éneket (valószínűleg azért, mert ezek más forrásokban is fennmaradtak), nehéz arra vonatkozó állításokat tenni, vajon miként állt össze ez a gyűjtemény. Az első fontos, megjegyzendő dolog az lenne, hogy több kéz másolta bele az énekeket, tehát összeállta közben többször gazdát váltott – nem egy ember egységes, végiggondolt munkája. A 65b lapra például valaki hangjegyvonalakat írt, azután belekezdett egy vallásos énekgyűjtemény leírásába, majd még mindig ezen a lapon egy latin nyelvű szöveg elejét olvashatjuk, de már más kéz leírásában.

Kellemes gondolat, hogy a kódex bejegyzéseit eredetileg szépen, sorrendben váltva egymást másolták le az összeállítói, így tehát jelenlegi romlott állapotát bizonyos lapok kiszakadásának, és rossz helyre való visszaillesztésüknek köszönhetjük. Azonban nem lehet egyértelműen elkülöníteni a másoló kezeket egymástól – előfordul, hogy már korábban felhasznált lapok még üresen maradt helyeire ír be az egyik kéz latin nyelvű idézeteket, Mindszenti Ferenczről és Mátéről pedig csak annyit tudunk, hogy mindketten írtak a kódexbe, de nem lehet minden esetben pontosan megállapítani, ki melyik énekeket jegyezte le. „A Catechismus másolója sem nevezi meg magát, de írása megegyezik az énekek egyik összeírójával”,²³ vagyis valamelyik Mindszentivel. Kassai Péter és Petrus Barannyai neve is felmerül; Barannyai nevét például olyan lapon is megtalálhatjuk, ahova bizonyíthatóan egy másik kéz jegyezte be az éneket.

A fentiekén kívül azt is meg kell említeni, hogy a kódex hosszú éveken át bővült és alakult, található benne 1613–1615-ös évszám,

²² DÉZSI: „Régi magyar verseskönyvek...”, i. m., 17.

²³ DÉZSI: „Régi magyar verseskönyvek...” i. m., 14.

és 1677-ből való bejegyzés is. Ennek tükrében nem zárható ki az, hogy eközben a már szereplő versek közül esetleg valaki kihúzott valamit, vagy igazított benne. Főleg azért nem, mert a 38a lapon szereplő prózai részek lejegyzését 1624 körüli időpontra kell datálnunk, és bár nem egyértelmű, hogy a másolás idejére vonatkozik-e, a 88b és 90b lapokon az 1613–1615-ös évszám szerepel.²⁴ Ha ezt a bejegyzés időpontjának feltételezzük, egyértelmű, miért lehet tudatos szerkesztésre, illetve a korábbi változat igazítására gondolni. Bár ez látszólag szembehelyezkedik a „szolgai másoló” elmélettel, ki kell emelni, hogy alakulása szempontjából ez a kódex különlegesnek és egyedülállónak látszik, ugyanis más gyűjteményeken is láthatóak több másoló munkájának nyomai, de ilyen mértékű és gyakoriságú tévedésekről és változtatásokról nem tudunk. Az eredeti példány megvizsgálása nélkül – ami lehetetlen – nem lehet biztosan tudni, mi okozhatta a lapok/strófák sorrendjének összekuszálódását – figyelmetlenség, technikai okok ugyanúgy lehettek, mint az, hogy már maga a forrásszöveg rontott volt. Azonban talán mégis érdekesebb itt a kódex kusza keletkezését, a másolókat okolni a hibákért, mivel az egész gyűjtemény esetében, általánosan beszélhetünk szövegromlásról. Ráadásul ha a forrásait tekintenénk rontottnak, akkor több korábbi gyűjtemény esetében is az énekek helytelen feljegyzését kellene feltételeznünk, továbbá a későbbiek közül valószínűleg nem csak a *Vasady-kódex*ben szerepelnének ilyen formában. Ez az elmélet ugyanakkor kevésbé teszi valószínűvé, hogy bármely későbbi gyűjtemény a *Vasady-kódex* szövegét vette volna lapul, bár egyértelműen kizárni természetesen nem lehet ezt a lehetőséget sem.

Ám ha nem a *Vasady-kódex* forrásait hibáztatjuk, akkor a másolókat kellene okolni a szövegromlásért, ők azonban többen vannak, néha sok év különbséggel tűnnek fel a kódex lapjain, valószínűtlen tehát, hogy mindannyian figyelmetlenek lettek volna, vagy minden esetben technikai (mézeskenyeres, stb.) probléma lépett volna fel. Ha egy személy jegyezte volna le, elképzelhető lenne, hogy tiszteletlenül bánt a szövegekkel, és saját szórakozására, magánhasználatra megváltoztatta őket, de sajnos nem egy lejegyzővel kell számolnunk. Az összes másolóról pedig nem lehet feltételezni a szándékos (bármilyen szempontból) történő változtatásokat; el kell mozdulni tehát a technikai problémák felé. A kódex hányattatott

²⁴ Uo.

sorsából kiindulva a laphiányok, hiányzó ívek megmagyarázhatók bármely korábban már elővezetett elmélettel (könnyen lehet, hogy azért nem sorrendben követik egymást, mert a kiszakadt lapokat egyszerűen rosszul fűzték vissza), a szövegekbe betoldott többletstrófák jelenléte viszont semmiképp nem magyarázható ilyen módon. Lehetséges, hogy az utolsó vagy legalábbis mindenképpen egy későbbi másoló változtatott az összes korábbi szövegen. A későbbi bejegyzések között ráadásul akad egy, amely a bejegyző édesanyjának halálára utal – ez egyértelműen személyes, nem más olvasóknak szánt közlés.

A fentiek tükrében egyre inkább az látszik valószínűnek, hogy a kódexet úgy vette valaki saját használatba, hogy ha nem is napló-szerűen, de legalább olyan mértékben kezelte magánkötetként. A strófák meglétének problémája ezzel természetesen nem oldódik meg, elkeveredésük viszont jóval egyszerűbb magyarázatot kap.

A fentiekben olyan kérdéseit igyekeztem vizsgálni a históriának, amelyekkel eddig nem foglalkoztak túlzott mértékben a tanulmány szerzők. Első számú célom az volt, hogy felkeltssem az érdeklődést ezek iránt a kérdések iránt, és talán új szemléletmódú kutatóúton induljak el ezzel a páratlan szöveggel kapcsolatban, amelyről remélem, sikerült újfent bizonyítani, hogy rendkívüli mértékben rászolgál a figyelemre.